

KOLLARITS KRISZTINA
Írók a Napkelet körül¹

„Hogy egy író melyik nemhez tartozik, az nem helyzeti vagy élettani tény, hanem dominálónan irodalmi különbség. Irodalomtörténetek, antológiák és vitairatok rendeződnek ezen elv szerint: vannak romantikus írók, realisták, naturalisták, kollektivisták – és vannak nők. Vannak fiatalok, öregek, klasszikusok és forradalmárok – és vannak nők” – állapítja meg Török Sophie egy 1932-es Nyugat-beli cikkében, nem minden irónia nélkül.² Önkéntelenül felvetődik az emberben a kérdés, hogyan eshetett a választása Klebelsberg Kunónak egy írónőre, Tormay Cécile-re, amikor induló szépirodalmi folyóiratához főszerkesztőt keresett, illetve hogy ez a döntése milyen mértékben befolyásolta a lap elfogadottságát a potenciális munkatársak, illetve az olvasók tekintetében.

Minisztersége kilenc éve alatt Klebelsberg Kunó a magyar kulturális élet szinte minden területét igyekezett megújítani. Ennek egyik eszköze volt a Napkelet című irodalmi folyóirat is, amelyet a művelt középosztály lapjának szánt, s egyben, ahogy erre neve is utalt, a baloldalinak és liberálisnak elkönyvelt Nyugat alternatívájának.

Klebelsberg 1921-ben indította el a Történelmi Magyarország elnevezésű akcióját, melynek célja az arisztokrácia bevonása volt a szellemi élet különböző területeinek támogatásába. Gróf Zichy Rafaelnét annak a Magyar Irodalmi Társaságnak az elnökéül szemelte ki, amelynek fő célja a Napkelet kiadása volt. Zichy Rafaelné Pallavicini Edina fiatal korától tevékenyen részt vett a különböző katolikus szervezetek támogatásában, 1914-ben megalapította a Katolikus Caritast, 1918. december 18-án a Katolikus Nőszövetséget (későbbi nevén Magyar Katolikus Nőegyesületek Országos Szövetségét), amely lényegében valamennyi katolikus női szervezetet tömörítette a háziasszonyoktól az egyetemi végzett nők szervezetéig. 1919 januárjában a református és evangélikus női szervezetekkel összefogva

létrehozták a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségét, a MANSZ-ot, melynek eredeti célja az volt, hogy a Károlyi Mihály által 1919 tavaszára ígért választásokon biztosítsa a Bethlen István vezetete ellenzéknek az asszonyok szavazatait. Mint tudjuk, erre csak az 1920-as választásokon volt először szükség. Emellett a MANSZ szociális és kulturális tevékenységgel egyaránt foglalkozott, már az 1920-as években többszáz ezres taglétszámmal rendelkezett, a harmincas években pedig tagjainak száma elérte az egymilliót. Elnökük Tormay Cécile volt.³

Klebelsberg számított a MANSZ-tagokra mint a Napkelet olvasóira és terjesztőire, bár a folyóiratot nem családi lapnak szánta. (Felesége különben a MANSZ kulturális bizottságának vezetője volt.) A kritikai rovat vezetésére a kiváló irodalomtörténészt, az Eötvös kollégium tanárát, Horváth Jánost kérte fel, a fő munkatársak közé Szekfű Gyulát, Pauler Ákost, Hekler Antalt hívta meg.⁴ Ezekből az adottságokból kiindulva Horváth János már a folyóirat indulása előtt a lap várhatóan kettős arculatáról tájékoztatta Szekfű Gyulát: „Klebelsberg-féle folyóirat újévre megjelenik. Szerkeszti Tormay Cécile. Én afféle bennfentes leszek, de úgy látom, hogy ha akarom, lényegesen beleszólhatok. Beosztás: szépirodalom (regény, vers, novella), essay (tőled is), krit. tájékoztató (könyvek, jelenségek, belhon és külhon). A szerkesztő neve is mutatja, hogy törzsközönség a MANSZ. Tehát figyelemmel kell lenni a vidéki magyar úri nőkre, másfelől egy, többnyire csak képzeletbeli, kitűnő műveltségű, nagy igényű, európai magyar publikumra. S igyekezni kell a MANSZ-ot erre a képzeletbeli színvonalra emelni.”⁵

S bár Horváth János vállalta, hogy egy főszerkesztőnő vezetése alatt dolgozzon, azért további soraiból kicsendül a szokatlan helyzettel való elégedetlenség: „Heklert muszáj az 1. számban hozni, az asszonyok elhamarkodott kötelezettségvállalása folytán – tegnap ki is oktattam őket, hogy ez így nem megy, s cikket kérni csak lekötés nélkül lehet. Eddig minden olyan asszonyos módon ment, nagy felbuzdulással, pepecselgetésekkel, határozás nélküli megbeszélésekkel és kevés praktikus energiával. Mégis,

1 A Magyar Írószövetség 2012. április 14-én Tormay Cécile-ről rendezett konferenciáján elhangzott előadás szerkesztett, kiegészített változata.

2 Török Sophie: *Nők az irodalomban*. Nyugat, 1932. II. 627.

3 A MANSZ-ot 1948-ban a belügyminiszter feloszlatta, értesítője, a Magyar Asszony indexre került. A MANSZ megindulásával és első éveiben kifejtett tevékenységével az alábbi tanulmányomban

foglalkoztam: „Maroknyi világosságunkból ragyogó tüzet teremtünk.” Magyar asszonyok az ellenforradalomban és a Trianon elleni harcban. Trianoni Szemle, 2010. november–december–január. 70–81. = www.tormaycecile.com/kozeleti_ember#nok

4 Klebelsberg Kunó levele Szekfű Gyulának 1921. július 2. Egyetemi Könyvtár kéziratár (EKK) G 628

5 Horváth János levele Szekfű Gyulához 1922. július 9. EKK G 628.

mivelhogy eddig az idő futotta, valahogy dűlőre jutott az 1. szám dolga, s ma végre hozzáfogtak a szedéshez, s így remélhető, hogy karácsony előtt vagy 5–6 nappal kint lesz a füzet.”⁶

Az első szám megjelenése utáni véleményekről is beszámol Szekfünek 1923 februárjában, s ismét visszatér a vegyes olvasóközönségből eredő problémákra: „Közönségünk legalább két réteg: 1. magunk fajta 2. vidéki úri hölgyek. Egyik a másik olvasmányát nem veszi be – egyelőre; bár azt hiszem, akad mind a kettőnek való. De, ha kölcsönös elégedetlenség árán is, adni kell mind a kétféléből. Vidékiek panasza: magas. A jövő számban kapnak majd novellát dögvél.”⁷

Ebben a korban még elég szokatlan lépésnek tekinthetjük, hogy egy komoly irodalmi lap főszerkesztőjéül egy nőt jelöljenek ki, még akkor is meglepő Klebelsberg választása, ha figyelembe vesszük, hogy Tormay I. világháború előtti írói munkásságát mind külföldön,⁸ mind idehaza bizonyos megbecsülés övezte.⁹ Nyilván közrejátszott Klebelsberg döntésében Tormay politikai megbízhatósága, az 1918–1919-es ellenforradalmi szervezkedésben való részvétele, illetve a Bethlen-családhoz fűződő jó személyes kapcsolatai. Ne felejtjük azonban el, hogy még az 1920-as évek elején is az általános közgondolkodás szerint a nő helye a családban van. Szavazati jogot először az 1920-as választásokon kaptak, az 1922-es választójogi törvény azonban 40 %-kal csökkentette a választó nők számát, kb. 570.000 főre.¹⁰ Ugyan már 1895-ben megnyitották a bölcsész-, az orvosi és a gyógyszerészeti kart a nők előtt, de a férfiaktól eltérően kezdetben csak eseti elbírálás alapján, miniszteri engedéllyel iratkozhattak be, rendes hallgatónak pedig csak jeles érettséggel lehetett jelentkezni. Berde Mária visszaemléke-

zése szerint, aki 1907-től volt a Kolozsvári Tudományegyetem hallgatója, akkoriban „még akadt olyan professzor, aki az egyetemre iratkozó leányokat női szörnyetegekként emlegette. A társadalom előítéletével egyébként is meg kellett küzdenünk. A leánygyermeknek a kibocsátása a család keretéből akár rövid időre is, sőtét gondokat okozott a szülőknek, és megvető lesajnálást váltott ki a kívülállókból, sajtóságos lebecsülése volt ez a fiatal nőnek, sehoggy sem akarta elhinni a világ, hogy egymagában is meg tud állani a talpán.”¹¹

A újságíróknők száma 1920-ban 27 (vagyis az összes hivatásos újságírónak 2,5%-t tették ki), s még 1930-ban is csak 56-an vannak (3,6%).¹² Íróként persze a nők már régebb óta működtek, de ez általában nem fő megélhetési forrásuk volt, s írásukat gyakran nem is tekintették a magukéval egyenrangúnak a férfi írók. Sőt a író fogalmához gyakran a dilettantizmus is kapcsolódott. Áruklodóak Schöpflin Aladárnak Kaffka Margitról 1935(!)-ben írt szavai: „Ő az első magyar írónő, akiben nyoma sincs az íróknők megszokott dilettantizmusának.” És nyilván ugyanebből az okból javasolta Cs. Szabó László egy 1940-es cikkében, hogy a jó írók keresztnévét el kellene hagyni, mintegy megóvva az értékes írónőket a nemükhöz kapcsolódó sztereotípiáktól.¹³ A Nyugatban legtöbbet publikáló írónők nagy részéről is az sejthető, hogy nem annyira írásaik esztétikai értéke, mint személyes kapcsolataik valamely „Nyugat-férfihez” indokolták gyakori megjelenésüket.¹⁴ És a hivatásos újságírónőket és írónőket a férfi munkatársak vagy szerkesztők részéről érő nem ritka inzultusok is arra utalnak, hogy a férfi kollégák elsősorban a nőt látták és értékelték bennük, függetlenül írói teljesítményüktől. A XX. század elején ugyan közölték szerzőnők

6 U. o.

7 Horváth János levele Szekfü Gyulának 1923. február 10. EKK G 628.

8 Idegen nyelvű fordításai: *Emberek a kövek között: Menschen unter Steinen* (Ernst Góth ford.), Fischer Verlag, Berlin, 1912.; *Au pays des pierres*, (Mabelle Tinayre ford.), Calmann Lévy, Paris, 1914. *A régi ház: Das alte Haus* (Horváth Henrik ford.), Fischer Verlag, Berlin, 1917.; Uhlvings Hus, Dahlbergs Förlag, Stockholm, 1918.; *Det gamle Hus*, Nynordisk Forlag, Köbenhavn–Kristiania, 1919.

9 L'Homme Ilona: *A női írók helye az irodalmi diszkurzusban 1900–1945*. Doktori disszertáció. Kézirat. 2003. 126–127. A Tormayról szóló fejezetben a szerző elemezte az írónőről szóló korabeli kritikákat, valamennyi dicsérő, elismerő volt.

10 Szapor Judit: *A magánszférából a politikai közéletbe: a női politizálás története a kezdetektől 1945-ig = A nő és a politikum*. Szerk. Palasik Mária. Napvilág Kiadó, Bp.2007.143.

11 Molnár Szabolcs: *Berde Mária*, Kriterion, Bukarest, 1986.136.

12 Sipos Balázs: *A politikai újságírás mint hivatás*. Napvilág Kiadó, Bp. 2004.167.

13 Schöpflin Aladár: *Kaffka Margitról*, Nyugat, 1935/II, 122.; „A világ az asszonyoktól asszonyi, a férfiaktól férfi tetteket vár, csak az írótl kívánja, hogy legyen ösztönös és érzékeny, mint egy nő s rendíthetetlen, mint egy férfi. [...] A jó írók keresztnévét törölni kellene haláluk után, hogy a világ csak a nagyságukra emlékezzen. [...] Legyen így Tormay Cécile-lel is.” Cs. Szabó László: *In Memoriam. Tormay Cécile*, Új Idők, 1940/45, 540. Mindkét kritikát idézi: L' Homme Ilona i.m. 130.

14 „Némi túlzással azt mondhatnánk: minden sikeres Nyugat-nő mögött vagy mellett állt egy Nyugat-férfi.” Borgos Anna–Szilágyi Judit: *Nőírók és íróknők. Irodalmi és női szerepek a Nyugatban*. Noran könyvesház, 2011. 22.

írásait a napilapok, sőt voltak, akikét rendszeresen (Tormay Cécile-nek is 1899-től elég gyakran jelentek meg tárcái napilapokban¹⁵), a szerkesztők azonban attól még határozottan elzárkóztak, hogy egy nő írásának leadása után is a szerkesztőségben tartózkodják: „*Hogyan képzeli Nagysád, hogy szerkesztőségben hölgy is üljön? – kérdezte döbbenet a szerkesztő (úr) Bedy-Schwimmer Rózától 1902 körül. – Hiszen akkor az urak nem dolgoznának többé, hanem udvarolnának! Nem vagyunk még érettek az ilyen kísérletekre.*”¹⁶

Egy-két évtizeddel később már nem voltak a írónők ilyen határozottan „kitiltva” a szerkesztőségekből, de azért egyenrangú félként sem kezelték őket általában. Állítólag a Nyugatnál szokásban volt, hogy a kávéházban a feleségeket külön asztalhoz ültették, s itt kaptak helyet a munkatársnők is. Ráadásul a írónők ki voltak téve a szerkesztők vagy munkatársak toladó udvarlásának is: elég itt talán csak Kosáryné Réz Lola esetére utalnunk Osvát Ernővel. Kosáryné lényegében emiatt hagyta ott a Nyugatot, de (ahogy ez visszaemlékezéseiből kiderül) már korábban is előfordult ilyen eset férfi kolléga részéről.¹⁷ Osvátból való kiábrándulásának történetét regényes formában is megírta: a *Por és hamu* Weisz doktorában nem nehéz Osvát Ernőre ismerünk. Dénes Gizella szintén beszámolt egy hasonló esetről visszaemlékezéseiben.¹⁸

Egy szépirodalmi folyóirat főszerkesztői állása egyértelműen magas presztízszú pozíció, lényegében ő dönt minden fontos ügyben: meghatározza a lap arculatát és szellemiségét, elfogadja vagy elutasítja a közölni kívánt írásokat, összefogja és koordinálja a munkatársak tevékenységét. Nem is igen találunk Tormay Cécile-n kívül más főszerkesztőnőt az 1920–30-as években valamely komoly példányszámú irodalmi folyóirat élén.¹⁹ Tormay Cécile élete végéig a lap főszerkesztője volt, s a végső döntést mindig ő hozta meg a legfontosabb kérdésekben, ahogy ez szerkesztőivel folytatott levelezéséből is kiderül. Németh Antal hagyatékában, aki 1933–35-ig volt a lap helyettes szerkesztője Tormay Cécile-nek, 66 Németh Antalhoz szóló saját kézzel írt levele található, és további 14 másik, melyeket Ambrózy-Migazziné írt Tormay nevében. Ezekből a levelekből kitűnik, hogy a lap valódi irányítója Tormay volt, jóváhagyása nélkül semmi sem mehetett a nyomdába.²⁰ A lap néhány egykori munkatársának visszaemlékezése (Rónay György, Szentkuthy Miklós),²¹ miszerint Tormay nem szólt bele a szerkesztésbe, ezek alapján megalapozatlannak tűnnek. Tormay Cécile szerkesztői tevékenységéről a töredékesen fennmaradt levelezése mellett talán csak a Napkelet 1937 májusi számában a munkatársak visszaemlékezéseiből nyerhetünk némi képet. Szekfü Gyula szerint, aki 1923–27-ig, a Magyar Szemle

15 Lsd. Műveinek bibliográfiáját Hankiss János: *Tormay Cécile*. Singer és Wolfner kiadó, Bp. 1939., illetve a Ferenc József-díjért beadott pályázatában maga is úgy nyilatkozott, hogy „a Magyar Hirlapnál mint állandó tárcáíró 9 év óta működöm” Tormay Cécile levele Budapest Főváros Tanácsához 1909. április 20. (=Hegedüs Nándor: *Ady elnyeri a főváros szépirodalmi díját*. MTA Irodalomtörténeti Intézete, Bp. 1959. 26–27.)

16 Sipos Balázs: *A felszabadult sikoly*. Mozdó Világ 2002. 12. 91.

17 [Kosáryné] „*Visszaemlékezéseiben jelidézi, hogy amikor az Athenaeum szerkesztőjével közösen nézték át és húzták meg itt-ott a kéziratot, egy alkalommal észrevette, hogy a szoknyája kikapcsolódott. Hiába – gondoltam –, az ilyesmi megtörténik, jó lesz vigyázni. A szerkesztő is így gondolta, úgy látszik, mert többet nem fordult elő.*” Borgos–Szilágyi i.m. 361. Hivatkozva Kosáryné Réz Lola kéziratban maradt visszaemlékezéseire: *Neki a világnak*. Gépirat. Nagy Domokos Imre tulajdona. Ráadásul Kosáryné rá is volt utalva arra, hogy mint író érvényesülni tudjon, írásai jelentették a család fő megélhetési forrását. A Nyugatban 1920–1928 között 21 írása jelent meg, az Új Időkben 1918–1949 között kb. 100 (versek, novellák, regényrészletek, tanulmányok). Emellett az 1930-as években Tutsek Annával együtt az Új Idők leánylapját, a Magyar Lányokat is szerkesztette.

18 Osvát és a Nyugat írónőinek kapcsolata gyakori pletykatéma volt a korban. Ezzel a témával külön foglalkozott Szilágyi Judit az *Osvát és a nők* című tanulmányában (= *Nő, tükör, írás*. Szerk.: Varga Virág–Zsávolya Zoltán. Ráció Kiadó, Bp. 2009. 41–58.) Többek között idézi Dénes Gizella alábbi visszaemlékezését is,

amelyben az írónő elmeséli, hogy Osvát elhívta őt a szerkesztőségbe írásainak megbeszélése ürügyén, de egész más célból: „*Ez nem lehet! – kiáltottam rá – Ne zárja be az ajtót! Engem ne zárjon itt be! Ha jön valaki, még azt hiszi... Az arca olvatag lett. Elöttem állt és letérdelt. Átfogta két karjával térdemet, és felnézett rám. Valamit mondott akkor, de én nem hallottam, mit. Én nem is láttam semmi mást, csak a szája barlangját, és az egyetlen nagy fogát. Dühöngtem és felpattantam. Nekiszaladtam az ajtónak, felszakítottam és elrohantam. Adjó, Nyugat, adjó kiünetés, hogy az ember a század legnagyobb magyar lapjának munkatársa. Itt mindenek vége, nekem itt nem nő többé fű. Nem is nőtt.*” (Szilágyi i.m. 55.)

19 Itt természetesen eltekintünk a kifejezetten nőknek szánt lapoktól. Szederkényi Anna például 1929. január 1-jétől látta el a Háztartás. A Magyar Asszonyok Közölnye című lap főszerkesztői posztját. Vagy említhetnénk Ritoók Emmát, aki egyik alapító tagja volt az Egyetemet és Főiskolát Végzett Nők Szövetségének és szerkesztője lapjuknak, a Magyar Női Szemlének.

20 Tormay Cécile levelei Németh Antalhoz, OSZK kézirat, Fond 63/3104/1–66.

21 Szentkuthy Miklós: *Frivolitások és hitvallások*. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1988, 248–52.; Rónay György: „*Holtig hűnek kell lenni*” (= *Szerep Antal emlékezete*, Kairosz Kiadó, 2002, 229.) Újabban: Selmeczi Elek: *Németh Antal*. Országos Színház-történeti Múzeum és Intézet, Bp., 1991, 47.; Mándl Erika: *A Napkelet és a művészetkritika*. Magyar Könyvszemle, 2007. 4. sz. Ezeknek az állításoknak ellentmond Tormay Cécile levelezése Németh Antallal, amelyből kiderül, hogy semmi sem jelenhetett meg a Napkeletben Tormay Cécile engedélye nélkül.

megindulásáig volt munkatársa a Napkeletnek, Tormay mint főszerkesztő meghatározó alakja volt a lapnak: „Több esztendőn át megadatott nekem, hogy Tormay Cécile szerkesztői működését közelről szemlélhessem. Ő sokkal többet végzett a Napkelet körül, semmint azt a szerkesztés fogalmával kimeríthetnénk. A Napkeletnek nem szerkesztője, hanem valóságos vezetője volt, igazi, született vezetője, aki sohasem jelentett be igényt a vezetésre, sohasem beszélt arról, hogy az embereket vezetni kell, s őket másként összefogni nem lehet, de aki akaratlanul, önkéntelenül kénytelen lett vezetővé lenni, mert egyéni felsősége előtt mindenki kellett, hogy meghajoljon. A szerkesztőség népes összefüvetelén nem tudta a nyitottabb szemű szemlélő, mit csodáljon inkább: a természet belsejéből jövő finom női érzéket, mellyel a munkatársi kör minden egyes tagjával úgy beszélt, hogy mindegyik érezte a melegséget, mely őt is, mint a kis társaság egyik tagját körülveszi, s a megbecsülést, mellyel munkája ott találkozik, vagy pedig azt a céltudatos energiát, mely a társaságot ez irányba vezette tévedés nélkül, csalhatatlanul, az őtőle kijelölt nemzeti irányba.”²²

A többi visszaemlékezésből is az derül ki, hogy Tormay Cécile főszerkesztőként szerencsésen ötvözte a férfias határozottságot és a női tulajdonságait: a gondoskodó, bátorító anyai viselkedést csakúgy, mint a „gyenge nő” technikáját. Ezzel sikerült például még egy ideig maradásra bírnia Horváth Jánost, aki már 1925 őszén fontolgatta a lap elhagyását, de hivatalosan csak 1927 januárjában adta át a helyét Hartmann Jánosnak, illetve évekig a Napkeletnél tartotta Németh Lászlót (1927 őszétől 1931 márciusáig), ami nem kis teljesítmény volt, rajta kívül ez egyetlen főszerkesztőnek sem sikerült. (Gondoljunk csak Németh rövid részvételére a Nyugatban, majd a Válaszban.)

Mi volt a főszerkesztő Tormay titka? Mivel tudta megnyerni lapjának például Németh Lászlót? Nyilván több tényező szerencsés összjátéka kellett ehhez, de azt hiszem, nem tévedek nagyot, amikor azt állítom, hogy fontos tényező volt a másik „ösi női technika”, az odaadó csodálat, amelynek nemigen tud egyetlen férfi sem ellenállni. Például miután elolvasta Németh-

nek az *Emberi Színház* című regénye első fejezeteit, Németh László (!) visszaemlékezése szerint így nyilatkozott a könyvről: „Amíg regényét olvasom, sokszor eszembe jut, hogy amikor mások így írnak, én miért írok.”²³ Férfi író és főleg egy lap férfi főszerkesztője, azt hiszem, sohasem lett volna hajlandó ilyen mondatokat kimondani. Pedig a taktika bevált: „Mindig a kiválóság jele, ha egy író a másik tehetsége előtt meg tud alázkodni; különösen, ha névben és helyzetben önmaga magasan fölötte áll” – fűzi hozzá az elmondottakhoz Németh László, és évekig a Napkelet munkatársa marad.

Befolyásolta-e a Napkelet hozzáállását a íróknőhöz az, hogy főszerkesztője maga is nő volt? Olyan értelemben nem, hogy a Napkeletnek több munkatársnője lett volna, illetve hogy a munkatársaknőknek átlagosan több írását jelentették volna meg, mint például a Nyugatban. A Napkeletben legtöbbször szereplő nők: Nagy Méda 51, Méreiné Juhász Margit 37, Nagy Berta 28, Nagy Emma 25, Szentmihályiné Szabó Mária 19, Tormay Cécile 19, Molnár Kata 16, Pálffy Ilona 15, Kozma Ilona 14, Jánosi Margit 11, Hoffmann Edit 10, Berde Mária 9, Rolla Margit 6, Pukánszky Kádár Jolán 6, Ritoók Emma 5 írással. Figyelembe véve, hogy a Napkelet lényegében feleannyi ideig (17 évig) állt fenn, mint a Nyugat (33 év), feltűnő, hogy olyan gyakorisággal megjelenő szerzőknők nem voltak a Napkeletnél, mint amilyen a Nyugaton például Török Sophie a maga 166 írásával, Lányi Sarolta 142, Lesznai Anna 99, Kaffka Margit 71, Reichart Piroska 69 megjelenésével.²⁴

De talán a Napkeletben nagyobb volt az egyenjogúság a szerzők és szerzőnők között. Erre utal például, hogy a Kodály-tanítvány Prahács Margit zenetörténész 1928 végétől a zenekritikai rovat vezetője lehetett. Igaz, több diplomával is rendelkezett: 1917-ben végzett a Zeneakadémián zongoratanárként, majd a Pázmány Péter Tudományegyetemen hallgatott lélektan és esztétikát. Doktori értekezését *A muzikalitás lelki feltételei* címmel 1925-ben kiadta a Klebelsberg Kunó által életre hívott Budavári Tudós Társaság.²⁵

Prahács Margit már annak az első női nemzedéknek a tagja, akiknek lehetőségük volt az egyetemi

22 Szekfű Gyula, Napkelet, 1937. 5. 316.

23 Németh László i.m. 290–91.

24 Borgos–Szilágyi i.m. 144.

25 Prahács Margit 1926–27-ig ösztöndíjjal Berlinben tartózkodott, majd hazatérve a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola könyvtárát vezette

1928-tól 1961-ig. Közben sorra jelentek meg szakcikkei a Napkeletben és a Magyar Szemlében. Fő kutatási területe Liszt Ferenc volt, nevéhez fűződik kiadatlan és ismeretlen Liszt-levelek publikálása. 1943-ban egy érdekes bibliográfiát adott ki *Magyar témák a külföldi zenében* címmel, amelyhez Kodály Zoltán írta az előszót.

továbbtanulásra, sőt tudós karrier befutására is. Még egyetemistaként kereste fel először Tormay Cécile-t Techert Margittal (1900–1945) együtt, hogy Ritoók Emma és Czeke Mariann cikkének közlését kérik a főszerkesztőtől.²⁶ A Napkeletben jelent meg ugyanis Kornis Gyula *Nők az egyetemen* című írása, amely azt vizsgálta, hogy egyáltalán alkalmasak-e a nők testileg és lelkileg az egyetemi továbbtanulásra, illetve komolyabb szellemi munka végzésére. Bár elvileg megnyitották az egyetemek nagy részét a nők előtt (a jogi egyetemre vagy a műegyetemre nem mehetek hallgatónők 1917-ig), később újabb korlátozásokat vezettek be velük szemben. Így 1920-ban leállították a nők felvételét az orvosi egyetemre. 1923-ban a női diákszervezetek az összes főiskola és egyetem megnyitását kérték a közoktatási minisztertől. Még az 1920-as években sem volt tehát egyáltalán magától értetődő, hogy egy nő egyetemen tanuljon tovább, és főképp szokatlan volt, hogy tudományos karriert fusson be. A Napkeletben szereplő „tudós nők” között Prahács Marit mellett, aki később a Magyar Szemle munkatársa is volt, s munkásságáért 1936-ban ezer pengős Baumgarten-jutalomban részesült, megemlíthetjük még Pukánszky Kádár Jolán (1892–1989) színháztörténészt, aki Németh Antal szerkesztősége alatt került a laphoz, illetve Hoffmann Edit (1888–1945) művészettörténészt, Rédey Tivadar sógornőjét, a Szépművészeti Múzeum grafikai osztályának vezetőjét is.

Feszült volt viszont a kapcsolata Tormay Cécile-nek rokonával, Ritoók Emmával.²⁷ Ritoók Emma (1868–1945) az I. világháború előtt filozófiát és esztétikát hallgatott a budapesti egyetemen, majd Párizsban, Lipszében és Würzburgban is tanult. 1906-ban doktorált filozófiából és esztétikából. Alapító tagja volt a Lukács György által vezetett Vasárnapi Körnek, amelynek 1915-től 1918 novemberéig rendszeresen látogatta alkalmait, s ahol általában filozófiai, etikai, vallási kérdésekről vitakoztak. (Bár a résztvevők gyakran cserélődtek, azért az állandó tagok közé sorolhatjuk többek között Balázs Bélát, Lesznai Annát, Fülep Lajost, Mannheim Károlyt, Hauser Arnoldot.) 1918 novemberében Ritoók Emma

mélységesen csalódik addigi barátaiban: „*Csakhamar kiderült, hogy én egy aktív forradalmi társaságban vagyok, hogy ezek mint fő szellemi vezetők részt vettek az Astoriában az előkészítésben stb. Teljesen váratlanul ér ez a felfedezés.*”²⁸ Ezután hamarosan szakít korábbi barátaival, és az ellenforradalmárokhöz csatlakozik. Rokonával, Tormay Cécile-lel szervezi a Károlyi-kormány elleni összefogást az asszonyok körében. Titkos gyűléseket tartanak, röpcédulákat osztogatnak, míg végül 1919 januárjában formálisan is megalakul a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége. Az alakuló gyűlésen Tormay Cécile-t választják elnöknek, Ritoók Emma nem kap kiemelt tisztséget, sértődötten hagyja ott a szervezetet, bár Tormay többször is felkéri az együttműködésre. Úgy érzi, a *Bujdosó* könyvben sem ábrázolta őt Tormay a MANSZ szervezésében betöltött valódi szerepének megfelelően. A vidéki képviselőjelöltséget fontolgatja, illetve az 1920-as években szeretne egy modern, irodalmi folyóiratot létrehozni, amely szerkesztéséhez megvan a kellő műveltsége és tehetsége is, a hivatalos kultúrpolitikának azonban nem rá esik a választása, Klebelsberg a Napkelet főszerkesztőjéül Tormay Cécile-t kérte fel. Ritoók Vasárnapi Körös egykori barátaival *A szellem kalandorai* című 1921-es kulcsregényében számolt le, Tormay pedig úgy áll „bosszút”, hogy nem ad írást a Napkeletnek, ezzel elzárva magát egy értékes publikálási lehetőségtől. Visszaemlékezéseiben is elég lesújtó képet fest az induló Napkeletről: „*Szerkesztője nem ért a szerkesztéshez, nem ismeri még a magyar irodalmat sem; legjobb munkatársai tanárok, és ez nehézkessé teszi az egész lapot, jó cikkeik ellenére is; minden megállapított »irodalmi« program és határozott írói kör nélkül természetes, hogy az lett belőle, hogy nincsenek írói, nincs irodalmi iránya, néha egy jobb vers véletlenül, regényei minden kritikán alul.*”²⁹ De a Klebelsbergék által megcélzott olvasóközönségről, a művelt nemzeti középosztályról sem volt valami jó véleménnyel: „*A mi magyar középosztályunk jóformán nem is tud a magyar irodalomról. (...) Ítélt egyes írók felett aszerint, hogy politikailag hova tartoznak, anélkül, hogy a műveiket ismerné. Ez volt Ady*

26 Techert Margit később egyetemi magántanár lesz filozófiából, férje, Magyary Zoltán (1888–1945) Klebelsberg jó barátja és munkatársa, egyetemi tanár a budapesti jogi egyetemen, a Magyar Közigazgatási Intézet megalapítója és igazgatója.

27 Ritoók Emmával egy korábbi írásomban már részletesebben is foglalkoztam. Kolláris Krisztina: *Egy „kékharsnya”*. Ritoók Emma

(1868–1945) különös élete. Ózon, 2012. május

28 Ritoók Emma: *Évek és emberek* I. rész. OSZK kézirattár. Fond 473. 224–25.

29 Szavait kéziratban maradt visszaemlékezéseiből idézem. Ritoók Emma: *Évek és emberek* 1925. V. 70–75.

tragédiája. Szabó Lőrinc mondta a múltkor valakinek, hogy őt csak az írók ismerik, a közönség nem. Jóformán úgy áll a dolog, hogy mi valamennyien inkább egymásnak irunk, mint az olvasóknak, qui non sunt... – Miért nem tudták ezeket az írókat a keresztény lapok megnyerni, ha nem is mindjárt a forradalmak után? Ha meg tudtunk egy csomó tehetségtelen embernek bocsátani, akik gyorsan alkalmazkodtak, akkor a tehetségeknek is meg kellett volna bocsátani. A Napkelet megindulásának ideje éppen alkalmas lett volna, hogy lassankint magunkhoz vonjuk őket. Most már csak társadalmi úton vélem lehetőnek a szakadék némi betöltését, hacsak valami isteni csoda annyi pénzhez nem juttatja a Göncöl Vállalatot, vagy Antóniát és engem, hogy egy jó magyar revue-t tudjunk kiadni, mely a külföldi irodalmat is ismertetné.”³⁰

A Napkelet és főszerkesztője iránt csak 1933 körül enyhül meg valamelyest, Tormay újabb megkeresésére ekkor adott néhány novellát és verset a folyóirat számára.³¹ Valószínűleg ebben közrejátszott az is, hogy a MANSZ által elindított Magyar Asszonyok könyvtára első kötete Ritoók Emma regénye, a *Gyárfás Sándor két élete* volt.

Ritoók Emma egy irodalmi szalont is létrehozott, a „kettészakadt irodalom” újraegyesítésén fáradozott. 1925-ben keresi meg ötletével Babitsot, s a „zsúrok” nem várt sikert hoznak. Vasárnaponként 15–20 író gyűlt össze nála, Babits javaslatokat adott, hogy kiket hívjon meg, s ő maga is gyakori vendég itt feleségével együtt. Török Sophie egy 1926-os levelében egyenesen azt állította, hogy legszívesebben Ritoók Emmához járnak.³²

Ritoók Emma még az I. világháború utáni rettentő inflációban elvesztette vagyonát, így hivatalt kellett vállalnia, 1920-tól 1932-ig a Fővárosi Könyvtárban dolgozott, emellett kevés ideje maradt az írásra. 1929-ben jelent meg a *Pán megváltása* című misztériumjátéka, 1930-ban egy mesekönyve, 1933-ban a már említett *Gyárfás Sándor két élete* című regénye. Egyik sem emelkedik ki a korszak átlagos műveinek sorából. „Írt, dolgozott, élt, könyvei jelentek meg, teljes visszhangtalanságban és levegőtlenységben, egy kegyetlen, szellemi Toricelli-űrben”³³ – ezekkel a szavakkal jellemezte Illés Endre

Ritoók Emma életét és műveit. Talán kissé lakonikusnak tűnik ez a megfogalmazás, hisz azért az nem teljesen igaz, hogy könyvei egészen visszhangtalanok lettek volna, például első regényével, az *Egyenes úton* – egyedül-lel 1905-ben megnyerte az Új Idők regénypályázatát, azért sok igazság van mégis Illés Endre szavaiban. Ritoók Emma ígéretesen induló pályája már az I. világháború utáni időszakban félresiklott. Emberi gyengeségei mellett valószínűleg azért, mert szellemi igényességéhez, gondolatai mélységéhez művészi kifejezőkészsége nem tudott felnőni.

Ritoók Emma az írók közül azon kisebbséghez tartozott, akivel Tormay Cécile-nek nem volt felhőtlen a kapcsolata. Azonban általánosnak inkább az mondható, hogy valószínűleg a szerzők nagyobb bizalommal fordultak egy főszerkesztőhöz írásaikkal. Egyértelműen Tormay segítségével indult el magyarországi pályája Szentmihályiné Szabó Máriának (1888–1982), ahogy ez saját visszaemlékezéséből is kiderül.

Szabó Mária erdélyi református papi családból származott, első novellája, a *Muszka menyecske* 1918-ban jelent meg az Új Időkben még Visontay Mária álnév alatt. Apja halála után 1919-től édesanyjával és két testvérével Érmihályfalvára költözött, és ott gazdálkodtak. 1922–1925 között rendszeresen jelentek meg írásai a Pásztortűzben. Valószínűleg Reményik Sándor javaslatára és közbenjárására került első regényének kézírata Tormay Cécile-hez. (A Pásztortűz és a Napkelet között kezdetől szoros volt a kapcsolat, munkatársaik kölcsönösen szerepeltek egymás lapjaiban. Emellett Reményiket személyes jó kapcsolat is fűzte Tormayhoz.) A kézirat elolvasása után Tormay személyes találkozára hívta Szabó Máriát, a regény első néhány oldalát mondatról mondatra átbeszélte a szerzővel, majd arra kérte, hogy ennek szellemében ott helyben dolgozza át a könyvét, hogy már másnap nyomdába adhassák. „Mondatról mondatra tanítgatt, hol lenne több a kevesebb. Jelzőt csak egyet tűrt meg. A legjellemzőbbet kellett kiválasztanom. A mondatokat lerövidítette. Egyetlen szó átírását sem kívánta. De húzni sokat kellett”³⁴ – emlékezett vissza később erre a találkozásra Szabó Mária.

30 U.o.

31 Ritoók Emma: *A jövő csillaga* (e.) Napkelet, 1933. 1. 5–9.; *Estétől reggelig* (e.) Napkelet, 1933. 401–404.; *Álmatlan éj, Lélek az időben*, *Csak látni, hallani, élni* (v.) Napkelet, 1933. 722–724.

32 *Évek és emberek* V. 87.

33 Illés Endre: *Mestereim, barátaim, szerelmeim*. Magvető Kiadó, Bp. 1982. 367.

34 Szabó Mária: *Tormay Cécile, az írótestvér*. Napkelet, 1937. máj. 30.

Szabó Mária első regényét, a *Felfelé* címűt valóban hamarosan kiadta a Magyar Irodalmi Társaság. Ez a regény az író első korszakának szintézisének adja. Első két novelláskötetének írásait olvasva, amelyek az 1919–1925 között keletkezett elbeszélései legjavát tartalmazzák, feltűnik, hogy az ott megjelenő figurák, eszmék, szituációk más-más formában, de visszatérnek a regényben is.³⁵

A *Felfelé főhőse* Horváth Ágnes, egy debreceni diáklány, aki szerény körülmények között él anyjával és tanár apjával. Egy váratlan örökség azonban teljesen megváltoztatja a család életét. Anyja, Tamássy Ágnes, nagybátyja váratlan halála folytán gazdag örökös nővé válik. Bár Ágnes bátyja volt az egész ómonostori birtok várományosa, mivel nem volt végrendelet, osztoznia kell húgával. Horváthék először alig akarják elfogadni az örökséget, aztán arra gondolnak, hogy kiadják haszonbérbe Ágnes bátyjának, de ekkor közbelép Juhász bácsi, egy öreg paraszt, aki Freund gazdatiszt mellett maga is hasonló feladatokat lát el. Félrevonja Horváthot és rábeszéli, hogy a lánya érdekében költözzenek ide, ő majd segít irányítani a birtokot. Juhász bácsi a *Találkozások* című 1923-as novella János bácsijára hasonlít. Mindketten a föld mindenek előtt való szeretetére tanítják meg új gazdájukat, egy fiatal lányt.³⁶ Ómonostorra költözésükkor Ágnes még csak 14 éves, mégis ő lesz az 1500 holdas birtok igazi gazdája. Apja ugyanis sokáig nem találja fel magát az új szerepben, megelégszik azzal, hogy átjár sógorához kártyázni, beszélgetni. Anyja pedig egyre nagyobb rajongással csügg unokaöccsén, Miklóson, aki megtestesíti számára álmai férfitípusát. Lányának szánja férjül, de önmaga számára sem tudatosan valójában saját fiatalkorának hiányait igyekszik általa pótolni. A végsőkig elkényezteteti, anyagilag rendszeresen támogatja az egyre züllöttebbé váló fiút, miközben saját lányával alig törődik. Ágnes boldoggá teszi a falusi élet, Juhász bácsi segítségével egyre jobban jövedelmez a birtoka, így munkát és megélhetést tud adni a parasztnak is,

miközben a szomszéd birtokot Freund gazdatiszt mesterkedése folytán egyre több adósság terheli. Gazdája, Tamássy Miklós egyre többet iszik, felesége, Amália külföldi nyaralóhelyeken szórja a pénzt, még kisebbik fiukkal, Lászlóval sem törődnek, akit Ágnes vesz szárnyai alá. Ágnes a másokért élő, jóságos, felelősségteljes nő típusát képviseli. Azt az ideált, amelyet Szabó Mária már korábbi novelláiban is megfogalmazott. A *Ferenc* című novella hősnője például halott apjának a következő ígéretet teszi: „*Olyan akarok lenni, mint te voltál. Jó. Csak jó, semmi más. Nem nagy, nem híres, nem gazdag. Semmi, csak jó. Mint te... És el akarok felejteni minden rosszat, amit velem tettem. El még azt is, mit ellened vétkeztek. Kiirtom a szívemből a bosszút, és jó akarok lenni mindenkinek. Leszem a mások gondolatát, másoknak adok oda mindent. Csak másokért élek. És – meg fogom érteni a ki nem mondott szót, a be nem vallott vágyat. Mint te...*”³⁷

Ágnes olyan ember, aki felelősséget érez a rábízott egyszerű emberekért, akár a *Levelek – emberek* című novella elbeszélője.³⁸ Igyekszik békét és megértést teremteni az „urak” és a szegény parasztnak között. Felemeli a parasztnak járandóságát, Juhász bácsinak földet ad hűségéért. Ugyanaz a lelkiület van benne, mint a *Tövisek* című novella Ágnesében, aki jóságával szeretné kihúzni a szegény emberek lelkében levő „töviseket”, a sokszor jogos haragot és bizalmatlanságot a földbirtokosokkal szemben.³⁹ Mind a novellában, mind a regényben azonban nyilvánvalóvá válik, hogy ez szinte lehetetlen feladat, sokan vannak a földbirtokosok közül, akik nem teljesítik a föld iránti kötelességüket, és így nem biztosítanak megfelelő megélhetést a parasztnak számára sem. Ez ahhoz vezet, hogy a parasztnak egy része hallgat a toborzókra, és kimegy Amerikába.⁴⁰ S bár Ágnes mindenkinek csak a javát akarja, lassanként egyre magányosabb és boldogtalanabb lesz, míg végül 30 évesen mégis megtalálja az igazi boldogságot. Férjhez megy, s a sok küzdelem és csalódás után megmaradt töredéknyi birtokon folytatni fogja férje

35 Szabó Mária: *Felfelé*. Magyar Irodalmi Társaság Kiadása. Révai Kiadó, Bp. 1926.; *Magamtól másokig* (nov.). Páztortűz könyvtár 7. Minerva Rt. kiadása, Cluj-Kolozsvár, 1926.; *Sorsok és akarások*. Csokonai Könyvtár. Debrecen, 1928.

36 Magda apja meghal. János, öreg szolgájuk hívja fel a figyelmét a föld iránti kötelességére. Az ő segítségével jut Magda arra a döntésre, hogy otthon marad Erdélyben, és harcol a föld megtartásáért. *Találkozások*. 1923. jan. = *Sorsok és akarások*. Csokonai Könyvtár. Debrecen, 1928. 17–42.

37 Ferenc. Ottomány, 1920. márc. 5. Páztortűz, 1922., II. kötet, 27. sz., 3–8. p. (= *Magamtól másokig*. 37–38.)

38 *Levelek – Emberek*. Ottomány, 1922. aug. Páztortűz, 1922., II. kötet, 35. sz., 282–285. p. (= *Magamtól másokig*. 67–74.)

39 *Tövisek*. Ottomány, 1922. aug. 18. Páztortűz, 1923., I. kötet, 1. sz., 4–12. p. (= *Magamtól másokig*. 75–90.)

40 *Akik mégiscsak kimentek Brazíliába*. Érmihályfalva, 1923. okt. 18. (= *Magamtól másokig*. 45–52.)

segítségével a gazdálkodást, abban a reményben, hogy gyermekük majd egy igazabb, szeretettel teli világban nőhet fel.

A regényben bőségesen található önéletrajzi elemeket, ahogy ez az író nő saját nyilatkozatából is kiderül.⁴¹ Szabó Mária apja az érmelléki Ottomány lelkésze volt. Házuk szomszédságában ott állt dédnagybátyjáiék kastélya a hatalmas parkkal, állandó bálokkal, fényűző társasági élettel. Miután 1919-ben apja meghalt, a regénybeli Ágneshez hasonlóan rászakadt a kis földbirtok igazgatásának minden súlya. Igaz, ebben húgai is segítségére voltak: „*Iszonyú harcokat vívtunk a földdel, nem bírtuk a terheket. Húgaimmal együtt magunk néztünk a gazdaság után.*”⁴² Aratáskor kis földes szobában éjszakkáztak, mert házuk 15 kilométerre volt a tanyától, s itt kezdte el írni első regényét, amelybe „*beleírhattam fájdalmat és örömet, reménységet és kétségbeesést, múltat és a jövőt álmat.*”⁴³

A regény főszereplőjének, Ágnesnek az alakja érdekesen ötvözi a hagyományos és a modern nő tulajdonságait. Önálló, felelősségteljes, művelt nő, bár tudását nem az iskolában, hanem otthon olvasgatva, könyvekből szerzi. Ugyanakkor nem vágyik teljes függetlenségre, idegen neki a világot beutazó, modern angol nő, Daisy kozmopolitizmusa és kalandvágya, számára a legfőbb érték a föld, a család, a gyermek.

Női ideáljáról az író nő 1942-ben így nyilatkozott az Új Idők riporterének: „*Szeretném, ha minden asszony úgy értelmezné az életet, mint az én családom régen élt asszonyai értelmezték. Teljes lélekkel igyekeztek szolgálni a családot. A körülöttük élők életét élték: férjük és gyermekeik életét. Szelidek voltak, alázatosak és jók. S akik ilyenek voltak, azok több boldogságot éltek meg, mint a regényciklusom most megjelenő részének, az Érik a vetésnek a főalakja, egyik dédanyám. Ez az asszony nemcsak szeretetre és jóságra alapozta az életét, telítve volt hatalmi vággyal is.*”⁴⁴

Bánhegyi Jób a *Magyar nőírók* című tanulmánykötetében egyenesen „A jószág epikusa” alcím alatt tárgyalja Szabó Máriaét, aki „*a realizmus eszközeivel*

dolgozik, de élelátásába egészen beleviszi a maga meleg és jószág asszonyiságát”.⁴⁵

Más kritikusi szerint viszont életszemlélete túlságosan idealizált. Az *Emberé a munka* című regényével kapcsolatban Alszegehy Zsolt például a Katolikus Szemlében olyan kifejezéseket használt, mint a „*valószerűtlenség foltjai*”, amelyeket nem mindig sikerült az író nőnek eltüntetni, a regényben „*több a siker, mint amennyit az élettől magunk megszoktunk*”, „*az író nő szemében a mérhetetlen optimizmus és a kegyelet könnye szűri át a múlt eseményeit*”, a házaset „*finom, nemes felfogása*”, „*a puritán tisztességnek vonzó boldogsága sugárzik a regényből.*”⁴⁶ Az idézett kifejezésekből is kitűnik, hogy Alszegehy ugyan elfogadja és értékeli a regényben megnyilvánuló vallásos ember- és életszemléletet, de ezt helyenként túlságosan derűlátónak gondolja.

Szabó Mária első regényét a kritika túlnyomórészt elismeréssel fogadta. Farkas Gyula, a berlini egyetem tanára Napkelet-beli recenziójában lélek és jellemábrázolását, realizmusát, őszinteségét, a cselekmény érdekes bonyolítását emelte ki.⁴⁷ Alszegehy Zsolt az Irodalomtörténetben Gulácsy Irén fölé helyezte a pályakezdő Szabó Máriaét, írását Kaffka Margit és Tormay Cécile írásművészetével rokonítja, meseszövést és jellemábrázolását egyaránt dicséri. Csak a lánya iránt érzéketlen anya figurájával nem tud mit kezdeni.⁴⁸ Nemcsak az anya figurájával, de általában a szereplők jellemzésével elégedetlen viszont Trócsányi Dezső a Protestáns Szemle-beli cikkében. A regényt „*hazafias tettnek*” minősíti, de szerinte „*művészi értéke kisebb*”.⁴⁹

A regényt kritikusi részben az erdélyi földön való megmaradás és hősi küzdelem üzeneteként is értelmezték. „*Az új nemzedék üzenete a trianoni határon túlról*”, bár a politikai események, köztük az impériumváltás is látszólag alig-alig érintik a Horváth családot, Berde Mária *Földindulás* című regényével ellentétben, ahol ez a kérdés és a lehetséges cselekvési módok állnak a középpontban. Igaz, megoldásuk hasonló, a *Földindulás* Klárája is az „*ahogy lehet*” mellett dönt. Otthon kell maradni, és csendesen dolgozni a megmaradt földön.

41 Rónai Mária: *Egy élet regénye. Beszélgetés Szentmihályiné Szabó Máriaival*. Új Idők, 1937. nov. 14. 718–19.

42 i.m. 719.

43 Szabó Mária: *Első regényem születése*. Új Idők, 1939. I. 396.

44 Sárosipatky Mihály: *Bizalmas beszélgetés Szentmihályiné Szabó Máriaival*. Új Idők, 1942. II. 638.

45 Bánhegyi Jób: *Női írók*. Szent István Társulat, Bp. 1939. 150.

46 Katolikus Szemle, 1935. 368–69.

47 Farkas Gyula: *Sz. M.: Felfelé*. Nk. 1926. 2. 157–158.

48 Alszegehy Zsolt: *Irodalomtörténet*, 1926. 5. 226–28.

49 Trócsányi Dezső: *Szabó Mária: Felfelé*. Protestáns Szemle, 1926. 198–199.

Szabó Máriával szemben legtöbb kritikusa megemlíti túlzott optimizmusát, amely nála lényegében egy tudatos írói programnak is tekinthető. A *Menekülés* című novellájában lírai személyességgel vall az írói alkotás folyamatáról és céljáról.⁵⁰ Novellája főhősének, Bán Istvánnak, a paraszti sorból felemelkedett írónak első regénye sikeres volt. Most új könyvön dolgozik. Felesége arra biztatja, hogy sikerkönyvet írjon: „Nézd meg, olvasd el az új könyveket! Hol találsz bennük erkölcsöt, vigasztalást?! Hol találsz meg a szegénységet? Fény és pompa, Nizza és Monte Carlo, Párizs és mulatói... És mindenütt ott liheg az, amit ti, ósdiak, bűnnek neveztek, de amiről más már régen tudja, hogy az az élet! Az igazi élet! (...) Buja színek kellene és rohanó történések, mámor és idegborzongató dráma, de nem erkölcs... Izzalom kell most, István, lehetőleg beteges vágyak, ki kíváncsi ma a tisztességes lelkek unalmas válságaira?”⁵¹ István eszménye azonban más: olyan könyvet akar írni, amely „bibliája lehet a szomorú szívűeknek. Minden lapján vigasztalást találhatnak az életküzdelemben belefáradók. Elbékült lélekkel tehetik le a szenvedők és ott tartatják maguknál, hogy bármikor megkereshessék benne a vigasztalás szavait...”⁵²

Szabó Máriának a Napkeletben összesen 14 novellája jelent meg 1926–1937 között. Ezek nagy része a jelenkorban játszódik, a mai nő problémáival foglalkozik. A *Párhuzamos utcák* címűben egy asszony elhidegül férjétől, amikor megtudja, hogy épp a legjobb barátnőjével csalta őt meg. Évekig élnek így egymás mellett, amikor hétéves kisfiuk, Pityu összebarátkozik egy félszeg kisfiúval az iskolában, akinek „nincsen apukája”. A szülők gyerekük kispajtásában az apa törvénytelen fiára ismernek. Mivel Feri édesanyja közben meghalt, és emiatt a gyerek rokonoknál hányódik, az asszony szíve meglágyul, és azt javasolja, hogy vegyék magukhoz a kisfiút.⁵³ Hasonlóan naiv vagy idealista életszemléletet sugároz a *Diadalmos ártatlanság* című írása.⁵⁴ Egy elszegényedett nemesi családból, Kassáról származó kis varrónő megtakarított pénzéből feljön Pestre kikapcsolódni. A villamoson leszólítja egy férfi, aki családja régi ismerősének adja ki magát. A beszélgetés során a férfi egyre jobban elszégyelli magát, amiért vissza akart élni a lány

gyanútlanságával. Végül rábeszéli, hogy utazzon haza, és megígéri, hogy hamarosan meglátogatja. Magában pedig arra gondol, hogy szakít férjes asszony szeretőjével, és elveszi a tiszta lelkű kis varrólányt.

A történet végétől eltekintve a novella azonban mégsem teljesen meseszerű, párbeszédeit, történet-szövegét nagyon is reálisnak érezzük, az írónőnek a novella első felében valóban sikerül feszültséget kelteni az olvasóban azzal, ahogy a kezdetben gyanakvó lány minden kérdésre a férfi milyen ügyesen megfelel, és így egyre jobban a lány bizalmába férkőzik. Mivel majdnem az egész novella kettejük párbeszédéből áll, nem derül ki pontosan az sem, hogy mi a férfi szándéka, sőt az elbeszélő érzékelteti azt is, hogy maga a férfi sincs ezzel teljesen tisztában. Egy másik elbeszélésében, a *Gyümölcsvárásban* az önző, éretlen fiatal lány megdöbbenéssel megy férjhez, csak a szórakozás érdekli, de amikor kiderül, hogy gyermeket vár, egész életfelfogása megváltozik, férje tiltakozása ellenére felhagy korábbi életmódjával születendő gyermeke érdekében.⁵⁵

Mégsem jelenthetjük ki azonban, hogy Szabó Mária túlságosan naiv lett volna, vagy ne lett volna tisztában az emberi lélek rejtelmeivel. Inkább valamifajta tanító szándék viszi arra, Kosáryné Réz Lolához hasonlóan, hogy felmutassa a minden emberben ott szunnyadó jóságot, amely akár felszínre is törhetne. Valószínűleg az ebben való hitet szerette volna olvasóiban erősíteni. Ez a szemlélet különben nagyon is beleillett a Napkelet húszas évekbeli szellemiségébe. Van azonban Szabó Máriának még a Napkeletben megjelent novellái között is néhány más szemléletű. Ezek leginkább Tormay kesernyés, némileg ironikus novelláira emlékeztetnek. Ilyen például a *Sacro egoismo* vagy az *Emberék* című.⁵⁶ Az előbbi főszereplője Márta, aki szanatóriumba költözik beteg féltestvérével, Lucyvel. Béla, egy másik beteg szerelmes a lányba, aki azonban titokban az őket ápoló orvos menyasszonya. Mivel az orvos és Béla jó barátok, és Bélának csak néhány hete van hátra, az orvos arra kéri a lányt, hogy ne árulják el az igazat. Amikor azonban a beteg férfi meg akarja csókolni a lányt, az orvos azt hazud-

50 *Menekülés*. Napkelet, 1929. II. 21. sz. 591–600.

51 i. m. 598.

52 i. m. 597.

53 *Párhuzamos utcák*. Napkelet, 1926. I. 25–31.

54 *Diadalmos ártatlanság*. Napkelet, 1927. 6. 525–33.

55 Napkelet, 1928. II. 209–216.

56 *Sacro egoismo*. Napkelet, 1926. 6. 416–20.; *Emberék*. Napkelet, 1928. 5. 325–339.

ja, hogy a lány is beteg, és megfertőzheti Bélát. Erre Béla arra kéri az orvost, hogy ne engedje többé a közelébe Mártát.

Az *Ember*ekben az igazgatóék négyéves kislánya a félig kiásott kútba esik, mivel a cselédlány hagyja, hogy felügyelet nélkül ott játszadozzon. A szellemi fogyatékos Peti észreveszi a bajt, és a kislány után ugrik. A szülők hálából a házukba fogadják, ápolják, mert hőstette közben megsebesült. A cseléd, Mari felmond, mert ő nem kapott jutalmat, amiért segítséget hívott a kútba esett gyerekhez, és azt sem tudja elviselni, hogy Petit költöztették a helyére a cselédszobába. Egy idő után Peti anyja is elégedetlenkedni kezd, mert fizetést nem adnak a fiának, aki korábban alkalmi munkákat vállalt, és a pénzt anyjának adta. Az orosz hadifogságból hazatért szomszéd pedig cselével ráveszi a fiút, hogy törje le a lakatot az igazgatóék magtáráról, ahonnan ő ellopja a búzát. Peti többet nem megy vissza az igazgatóékhoz, csak néha-néha látogatja meg titokban kedves kis játszótársát.

Szabó Mária *Magamtól másokig* című novelláskötete, illetve második regénye, az *Appassionata* még Kolozsváron jelent meg 1926-ban, majd az író 1927-ben Pestre költözött. Szépirodalmi művei mellett (szinte minden évben új kötettel jelentkezett) újságírással foglalkozott, a *Magyarság* című lap Ma problémái elnevezésű rovatának lett a vezetője, emellett a MANSZ lapjának, a *Magyar Asszony*nak is rovatvezetője volt. 1935-től regényei kiadója a Singer és Wolfner Kiadó lett, így novellái ettől kezdve elsősorban az Új Időkben jöttek. 1930-ban ment férjhez Szentmihályi Gyulához, a Szent István Gimnázium tanárához. Gyermeük nem született, fogadott fiuk a háború után elhagyta Magyarországot. 1937-től az író gyakran vendégeskedett

a Borsod megyei Kékeden Melczer Lilla házában.⁵⁷ Majd miután 1944-ben budapesti lakásukat bombatalálat érte, férjével végképp ide költöztek a kastélyba. 1944-ben *Álomvilágban élünk* című regénye a megjelenés előtt a zúzdába került. 1947-ben *Ember született* címmel megírta saját gyermekkorra történetét, a Singer Kiadó azonban visszaadta a kéziratot. 1982. június 24-én halt meg a leányfalusi református szeretetotthonban, ahova férje halála után 1969-ben költözött. Szabó Mária több irodalmi társaságnak is tagja volt: az Erdélyi Irodalmi Társaságnak, az Erdélyi Helikonnak, a Berzsenyi Irodalmi Társaságnak, a Pen Klubnak. Ma már történelmi regényei miatt (*Lórántffy Zsuzsanna* és folytatása, az *Örök társak*, *Zrínyi Ilona*) főként mint ifjúsági író

tartják számon. Emlékét a református egyház őrzi. 1983. szeptember 6-án avatták fel mellszobrát a Ráday-gyűjtemény könyvtártermében. A nyolcvanas években újra kiadták történelmi regényeit, az 1990-es években az *Emberé a munka* és az *Istené az áldás* című regényeit, illetve a saját családja történetét feldolgozó trilógiáját: *Magvetők – Érik a vetés – Aratás*.⁵⁸

Az 1920–1930-as években a századfordulóhoz viszonyítva megnőtt a írók szerepe és jelentősége a magyar irodalomban. Nemcsak számarányuk emelkedett, de írásaik színvonala is. A XX. század elején uralkodó inkább liberális feminista vonal mellett egyre inkább teret nyert egy konzervatív, keresztény értékeket képviselő női irodalom, amely a modern kor kihívásait igyekezett összeegyeztetni a hagyományos értékekkel. Elsősorban ez a szellemiség jellemezte a Napkeletben megjelenő szerzőknök, köztük Tormay Cécile, Ritoók Emma és Szentmihályiné Szabó Mária műveit is.

57 Melczer Lilla 1890-ben született Budapesten. 1932-ben egységes párti programmal garbócbogdányi körzet képviselőjének választották. Elnöke a Kenyérkereső Nők Országos Szövetségének.

58 Zrínyi Ilona. 1984 és 1987. Református Zsinati Iroda, Bp.; *Lórántffy Zsuzsanna*. 1981. és 1985. Református Zsinati Iroda, Bp.; *Örök tár-*

sak. 1983. és 1985. Református Zsinati Iroda, Bp.; *Emberé a munka*. 1995. Kálvin Kiadó, *Istené az áldás*. (1995. Kálvin), illetve a saját családja történetét feldolgozó trilógiája: *Magvetők – Érik a vetés – Aratás*. 1996.